

การปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเรือนพื้นถิ่นหมู่บ้านทะเลน้อย

Adaptation and Transformation of Thale Noi Community & Vernacular Dwelling Houses

ธาม วชิรกาญจน์¹ พัฒนา ธรรมสุวรรณ²

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ มุ่งค้นหาริบทแวดล้อมธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและรูปแบบเนื้อหาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่ติดกับน้ำ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพผสมผสานกับการวิจัยภาคสนาม การสำรวจจุลทัศน์ ปรากฏการณ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น การสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้างเคร่งครัดมากนัก กรอบความคิดวิเคราะห์ในมิตินิเวศวิทยาวัฒนธรรมและการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบร่วมกัน

ผลการวิจัยพบว่าการปรับตัวของเรือนพื้นถิ่นทะเลน้อยมีการแปรเปลี่ยนทั้งในระบบของที่ว่างภายนอกที่ว่างภายในและองค์ประกอบเรือนที่เกิดจากหลายปัจจัยจำแนกได้ดังนี้ การปรับตัวของที่ว่างภายนอกที่เกิดจากระบบนิเวศธรรมชาติยังผลให้พื้นที่ทางเดินบนผืนดินปรับตัวเป็นทางเดินสะพานไม้ยกสูง การพัฒนาคมนาคมทำให้มีการถมที่สร้างเรือนแบบไม่มีใต้ถุนเหมือนแต่ก่อน นอกจากนี้พบว่าการแปรเปลี่ยนของเรือนเครื่องผูกจากวัสดุธรรมชาติมาเป็นเรือนเครื่องสับจากไม้จริงและรับวัฒนธรรมการสร้างเรือนจากถิ่นอื่นก็มีการปรับรูปทรงของหลังคา วัสดุเริ่มเปลี่ยนตามเทคโนโลยีรวมถึงไม่เป็นคอนกรีตพร้อมรูปลักษณะเรือนสมัยใหม่ การแปรเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยและสภาพแวดล้อมภายในเรือนเป็นผลจากทางเลียบทะเลน้อยเสมือนกำแพงดินที่ขวางกั้นวัฏจักรการขึ้นลงของน้ำทะเลที่ท่วมเจ็มนองอยู่ใต้ถุนเรือนทำให้ต้องย้ายทุกอย่างมาอยู่บนเรือน นอกจานี้ยังเป็นพื้นที่สำคัญซึ่งขาดเสียไม่ได้ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมการดำรงชีวิตแบบใหม่ที่คืบคลานเข้ามา ห้องข้าวซึ่งเป็นสัญลักษณ์วัฒนธรรมชาวนาก็ถูกปรับเปลี่ยนเป็นห้องนอน เช่นเดียวกับห้องส้วมที่เคยใช้พื้นที่ป่ากระจูดเป็นที่ขั้วถ่ายก็ย้ายมาอยู่บนเรือน ห้องครัวซึ่งใช้ระเบียบด้านหลังก็ปรับเข้ามาอยู่ภายใน นับเป็นการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงเพื่ออย่างก้าวข้ามพ้นจากความเป็นสังคมบุพกาลทะเลน้อยในอดีต

คำสำคัญ: การปรับตัว การเปลี่ยนแปลง เรือนพื้นถิ่น หมู่บ้านทะเลน้อย

Abstract

This research aims to study the relationships between natural environment and ways of life in local waterside architectural structures. Qualitative methods by a field research approach to study appearances of vernacular architecture were adopted. Additionally, data were collected from unstructured interviews with a theoretical framework to analyze the dimensions of cultural ecology and comparative analysis framework.

It was found that the adaptation changes of Thale Noi community's vernacular houses affected changes of interior and exterior structure and the features of houses. The adaptation of exterior space caused by the natural ecology resulted in changes of original soil walkway area to a high-lift wooden foot bridge. The space beneath the elevated floor of local houses are no longer built because of the development of current transportation. There is a change of simple house features called Ruen Khrueng Phook (house assembled by binding with natural materials, e.g. rattan) to a real hardwood house or Ruen Khrueng Sab. Due to the employment of other housing architectural styles and technological development, the roofing and building materials have been changed from wood to concrete and

¹⁻² สาขาสถาปัตยกรรมและผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย

from traditional to contemporary style. Changes of interior and utilizing spaces have been impacted by a roadside (becoming like a natural soil wall) along Thale Noi that blocks water circulation. Consequently, spaces under houses are flooded and elevated ground floors are fully utilized and one of the most important areas is a balcony. Furthermore, in the process of cultural changes and a new way of life is gradually approaching, the rice storage room culturally symbolized rice farmers is adapted as a bedroom. Likewise, a toilet is relocated from a detached outdoor area at Krachood (a grass-like plant, Sedges family) field to the indoor house area. The kitchen is relocated from an outside area behind the house to an inside area. In conclusion, modern development has brought adaptation to Thale Noi's community to socially transform and live in the present.

Keywords: Adaptation, Transformation, Vernacular Dwelling Houses, Thale Noi Community

1. บทนำ

หมู่บ้านทะเลน้อย เป็นชุมชนเก่าดั้งเดิม มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ชายขอบด้านทิศตะวันตกของทะเลน้อย ซึ่งเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำต่อเนื่องกับทะเลสาบสงขลาตอนบน ชาวบ้านเหล่านี้ประกอบอาชีพ การประมง และ ทำหัตถกรรมพื้นบ้าน ได้แก่ เสื้อหมวก แผ่นรองจาน ซึ่งเป็นงานหัตถกรรมที่ได้จากต้นกระจูดที่ขึ้นอยู่ในพื้นที่ทะเลน้อย อันเป็นตัวอย่างวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนซึ่งสามารถบ่งบอกถึงการตั้งถิ่นฐานชุมชนแบบพึ่งพาสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสมโดยคำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศของลุ่มน้ำซึ่งเป็นชุมชนที่ประจักษ์ประโชชน์เลี้ยงชีพได้อย่างยั่งยืน

จากวิถีการดำรงชีวิตด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านที่ก่อตัวขึ้นท่ามกลางบริบทแวดล้อมทางธรรมชาติ แดกยุดออกหน่อเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมสู่การก่อรูปบ้านทรงเป็นกลุ่มของบ้านเรือนในหมู่บ้านทะเลน้อย ซึ่งสามารถสะท้อนถึงเอกลักษณ์อันโดดเด่น ที่เป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น (Local Significance) ที่แสดงถึงการปรับตัวต่อการตั้งถิ่นฐานอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ตลอดจนการนำทรัพยากรธรรมชาติมาปรับใช้กับวิถีการดำรงชีวิตในวาระเวลาที่แตกต่างกันของแต่ละฤดูกาล การรู้จักปรับตัวและเปลี่ยนแปลงพื้นที่ใช้สอยภายในตัวเรือนตามบริบทสภาพแวดล้อม การเชื่อมต่อความสัมพันธ์ระหว่างเรือนกันด้วยพื้นที่ทางเดินยังสะท้อนถึงการเกาะกลุ่มกันทางสังคม (Social Bond) อันมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น การรู้จักปรับตัวและแก้ปัญหาตัวเรือนจากฤดูน้ำหลาก ตลอดจนรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่สะท้อนถึงลักษณะพื้นที่อย่างชัดเจน ทั้งจากวัสดุกระเบื้องหลังคา ซึ่งสามารถเชื่อมโยงไปถึงแหล่งผลิตอันเป็นภูมิปัญญาและทรัพยากรของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงบริบทของพื้นที่ ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ความต่อเนื่องของวิถีชีวิต และเอกลักษณ์ความเป็นชุมชนเก่าดั้งเดิม การปรับตัวและเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นถิ่นหมู่บ้านทะเลน้อย ที่ผ่านกระบวนการซึ่งนำหนักจากภูมิปัญญาชาวบ้าน และบริบทแวดล้อมในแง่มุมต่าง ๆ จึงเป็นกรณีที่น่าสนใจ การรู้จักพิจารณาเลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เดิม การรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมแบบพึ่งพาวิถีทางธรรมชาติได้อย่างเหมาะสม ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันถึงการดำรงอยู่ของชุมชนที่พึ่งพาสภาพแวดล้อมและปรับเข้ากับวิถีการดำรงชีวิตประจำวันอันเป็นตัวอย่างในการตั้งถิ่นฐานอย่างยั่งยืนในวิถีแห่งโลกปัจจุบัน เพื่อต่อยอดผลมาให้ออกแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นต่อไป

การศึกษาครั้งนี้จึงเป็นการศึกษาลักษณะกายภาพของเรือนพื้นถิ่นหมู่บ้านทะเลน้อย รวมทั้งพัฒนาการและภูมิปัญญาที่มากับการเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นถิ่นและสภาพแวดล้อมโดยรอบเรือน ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและความเชื่อ เพื่อเป็นข้อมูลศึกษาเรื่องราวความเป็นมาปรากฏการณ์แห่งสถาปัตยกรรม อันเป็นปรากฏการณ์แห่งสถานที่ ซึ่งจะเป็ตัวบ่งบอกอัตลักษณ์ของคนและกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในสถานที่นั้น ๆ วิถีวัฒนธรรมซึ่งเป็นพื้นฐานการดำรงชีวิต จึงเป็นเรื่องสำคัญของกระบวนการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมในยุคปัจจุบัน

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาการตั้งถิ่นฐาน ความต่อเนื่องของชีวิตและหมู่บ้าน

- 2.2 เพื่อศึกษารูปลักษณ์ โครงสร้างและองค์ประกอบของเรือนพื้นถิ่นที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต ความเชื่อ
- 2.3 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นถิ่นและสภาพแวดล้อมโดยรอบเรือน

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยชิ้นนี้เริ่มต้นจากเกิดความคิดในข้อสงสัยจนเป็นคำถามในการวิจัยว่า เรือนไทย เรือนพื้นถิ่นหมู่บ้าน ทะเลน้อยตั้งแต่แรกมานั้นมีลักษณะรูปร่างหน้าตาอย่างไร ทำไมถึงเป็นแบบนี้ และเมื่อเป็นแบบนี้แล้วเกิดขึ้นจากอะไร เพราะอะไร คำถามจากข้อสงสัยดังกล่าวนำไปสู่การค้นหาคำตอบที่ไปถึงแนวคิด ทฤษฎี วิธีการและหลักการ เพื่อหาคำตอบ และตอบคำถามในลำดับต่อไปจากนี้จะเป็นอย่างไร

“เรือนพื้นถิ่น” เป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นจากฝีมือช่างตามภูมิปัญญาความคิดของชาวบ้าน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติและวิถีชีวิต เมื่อแยกออกเป็น ส่วน ๆ จะปรากฏให้เห็นเป็นภาพเข้าใจได้ ดังนี้ (อรศิริ ปาณินท์, 2553)

เรือนพื้นถิ่น → วิถีชีวิต → ระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม

“เรือนใต้” หรือ “เรือนพื้นถิ่นใต้” ก็แตกต่างกัน ที่รู้จักการปรับตัวปรับพื้นที่เพื่อให้สอดคล้องกับถิ่น วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ในรูปแบบของถิ่นใต้ หรือ วิถีคนถิ่นใต้ ในอันที่จะบ่งบอกถึงกลุ่มชาติพันธุ์ ชุมชน ความเป็นเฉพาะถิ่น และความเป็นคุณค่าทางวัฒนธรรม (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2552)

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาผลจากการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่อยู่อาศัยในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติและวิถีชีวิต ในโครงการวิจัยเรื่อง “องค์รวมภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือน ที่อยู่อาศัยในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา” โดยเกรียงไกร เกิดศิริ (2557, หน้า 187) ได้ชี้ให้เห็นถึง ประเด็น ความแตกต่างของระบบนิเวศซึ่งส่งผลต่อวิถีการดำรงชีวิตจนทำให้รู้จักการปรับตัวว่า ความหลากหลายทาง “ภูมิลักษณะ (Landform)” และที่ตั้ง ซึ่งสัมพันธ์กับสภาพภูมิศาสตร์ที่แตกต่างหลากหลายของภาคใต้ นำพาไปสู่ ความหลากหลายทาง “ภูมินิเวศ (Cultural Ecology)” และส่งอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของผู้อยู่อาศัยในลักษณะของ “นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology)” ที่กำกับให้ผู้อยู่อาศัยต้องปรับตัวตามสภาพแวดล้อมนั้น ๆ เมื่อการแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิตถูกผลิตซ้ำจนกลายเป็น “ภูมิปัญญา (Local Wisdom)” ที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตและการสร้างสรรค์ที่อยู่อาศัย จึงเกิดผลลัพธ์เป็น “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัย (Vernacular Dwelling Architecture)” ประกอบสร้างกันเป็น “ภาพลักษณ์ (Image)” ของ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape)” ของภาคใต้ อันเป็นเอกลักษณ์

นอกจากนี้ ในเอกสารงานวิจัยเรื่อง “เรือนพื้นถิ่นในระบบนิเวศสามลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ในเขตจังหวัดพัทลุง และนครศรีธรรมราช” ของอมฤต หมวดทอง (2557) ได้กล่าวถึง ความสัมพันธ์ของนิเวศวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อรูปแบบของ เรือนพักอาศัยในแต่ละสภาพแวดล้อม โดยตัวเรือนถูกปรับให้สอดคล้องกับกิจกรรมการประกอบอาชีพและวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องตามสภาพภูมิศาสตร์แต่ละพื้นที่ ซึ่งโดยทั่วไป จะเป็นเรือนใต้ถุนสูงเพื่อใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมเกี่ยวกับอาชีพในเวลากลางวันและการพักผ่อน แต่เรือนที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ชุ่มน้ำหรือชายขอบน้ำจะยกใต้ถุนเพื่อให้สอดคล้องกับ ถูน้ำหลาก เนื่องจากตั้งอยู่ติดกับน้ำหรือทะเลน้อยซึ่งเป็นจุดรับน้ำจากบนควน อีกทั้งในเอกสารงานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งคือ “พัฒนาการของรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในเขตจังหวัดพัทลุง” ของอิสริชัย บุรณะ อรรถจัน (2557) ก็ได้อธิบายถึงการปรับเปลี่ยนรูปแบบของเรือนพื้นถิ่นที่มีมาโดยตลอด เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ดังจะเห็นได้จากรูปทรง “หลังคาจั่ว” ซึ่งต่อมาได้ปรับเปลี่ยนเป็น “หลังคาทรงปั้นหยา” ที่สามารถป้องกันแดดและฝนที่กระเจาครอบทิศทาง

ดังนั้น เมื่อพิจารณาคำจำกัดความและความหมาย “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่อยู่อาศัย” อันเป็นผลจาก ภูมิปัญญาการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่ส่งผ่านพฤติกรรมทางวัฒนธรรมและปรากฏการณ์ทางสภาพแวดล้อม เพื่อที่จะให้ชีวิตอยู่รอดภายใต้สภาพแวดล้อมต่าง ๆ โดยอาศัยวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการปรับตัว (ชนัญ วงษ์วิภาค,

2532) ฉะนั้น การศึกษารูปลักษณ์ของเรือนพื้นดินทะเลน้อย จึงจำเป็นต้องศึกษาวิเคราะห์บริบทของพื้นที่และความสอดคล้องที่สัมพันธ์กับบริบทใหญ่อันเป็นที่มาของรูปลักษณ์และความแตกต่างของเรือนในภาพรวม นำไปสู่วิวัฒนาการทางด้านความคิด ปรากฏการณ์การปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นดินที่อยู่อาศัยในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาที่เกี่ยวข้องกันอย่างไร

4. วิธีการวิจัย เครื่องมือการวิจัย และระเบียบวิธีวิจัย

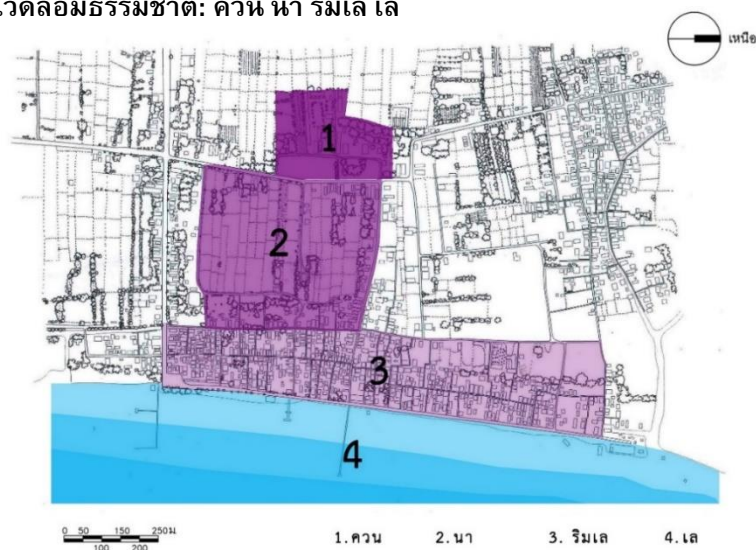
การวิจัยชิ้นนี้ มุ่งค้นหบริบทแวดล้อมธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและรูปแบบเนื้อหาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่ติดกับน้ำในมิติต่าง ๆ เพื่อให้เห็นภาพรวมของเรือนที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงกลายรูปไปโดยลำดับจากแบบแผนดั้งเดิมเฉพาะตนอย่างไร มีปัจจัยการก่อรูปการกลายรูปจากอะไร และมีปัจจัยอะไรบ้าง ที่ทำให้สามารถรักษาความเป็นเรือนพื้นถิ่นเดิมไว้ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพผสมผสานกับการศึกษาภาคสนาม จากการทบทวนเอกสารเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การสำรวจรูปลักษณ์เรือนที่มีพัฒนาการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงจำนวน 7 หลัง เป็นกรณีศึกษาโดยมีหลักเกณฑ์พิจารณา ดังนี้

- เป็นเรือนเก่าแก่ที่บ่งบอกถึงอายุและเรื่องราวความเป็นมา
- เป็นเรือนที่มีลักษณะและรูปแบบตามแบบแผนดั้งเดิมที่แสดงถึงลักษณะความเป็น “ถิ่น”
- องค์ประกอบของเรือนที่ไม่ก่อความเสียหายกับรูปลักษณ์ที่เป็นองค์รวม
- แสดงถึงพัฒนาการปรับตัวที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

ในลักษณะร่วมกันกับการสัมภาษณ์พูดคุยแบบไม่มีโครงสร้างเคร่งครัดใด ๆ ของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังมีภาพแห่งความทรงจำและอาศัยอยู่ในฐานะเจ้าของเรือนกับหมู่เครือญาติภายในครอบครัวที่เป็นกรณีศึกษา เพื่อให้ได้คำตอบที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน วิธีการดำรงชีวิต ความเชื่อ และระบบนิเวศวิทยา จากนั้นนำมาวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพ ผังหมู่บ้าน รูปลักษณ์ของเรือน และรายละเอียดต่าง ๆ ให้สัมพันธ์กับกลุ่มข้อมูลเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและความเชื่อ ตลอดจนปัจจัยที่ส่งผลมายังตัวเรือน ทั้งที่การปรับเปลี่ยนการเปลี่ยนแปลง รวมถึงประเด็นที่เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความยั่งยืน

5. ผลการวิจัย

5.1 บริบทแวดล้อมธรรมชาติ: ควน นา ริมเล เล

รูปที่ 1 แสดงลักษณะทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านทะเลน้อย แบ่งเป็น 4 ส่วนหลักคือ ควน นา ริมเล เล

ที่มา: ผู้วิจัย (2558)

เมื่อพิจารณาลักษณะทางกายภาพพบว่า หมู่บ้านทะเลน้อยเป็นพื้นที่ซึ่งมีความหลากหลายทางธรรมชาติ มีภูมิฐานแตกต่างกันออกไปตามแต่ละพื้นที่ ซึ่งสามารถแบ่งออกตามลักษณะของพื้นที่และสภาพภูมิศาสตร์ ได้เป็น 4 ส่วนหลัก ได้แก่ “พื้นที่ควน (พื้นที่ราบเนินเขา)” “พื้นที่นา (พื้นที่ทุ่งราบ)” “พื้นที่ริมเล (พื้นที่ลุ่มน้ำ)” และ “พื้นที่เล (ทะเลน้อย) ดังรูปที่ 1

ในส่วนแรก เรียกว่า “ควน” เป็นที่ราบเนินเขาทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ที่เรียกกันว่า “ควนพนางตุง” เป็นที่ตั้งของ “วัดทะเลน้อย” หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “วัดล่าง” ซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้านที่สร้างขึ้นตั้งแต่แรกของการตั้งถิ่นฐานชุมชน ที่มีความสำคัญในการยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวทะเลน้อย อีกทั้งยังเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมงานบุญประเพณีต่าง ๆ มี “โรงเรียนบ้านทะเลน้อย” เป็นโรงเรียนประจำหมู่บ้านตั้งอยู่ในพื้นที่ติดกัน บริเวณทั่วไปของ “ควน” หรือเนินเขา ปกคลุมด้วยสวนยางพาราทางด้านทิศตะวันตกและพื้นที่ทำนาบางส่วนทางด้านทิศตะวันออกของแนวถนนสายนี้

ส่วนที่ 2 เป็น “นา” ทางทิศตะวันตกตอนกลางของพื้นที่ มีรูปพรรณสัณฐานเป็นที่ราบดินเขาและทุ่งนาค่อย ๆ ลาดต่ำลงมาทาง “คลองทะเลน้อย” หรือ “คลองกลางบ้าน” และบริเวณที่ราบลุ่มริมทะเลทางด้านทิศตะวันออก สำหรับส่วนที่ 2 นี้ ส่วนใหญ่เป็นบริเวณพื้นที่การเกษตรทำนาปลูกข้าวมาตั้งแต่ในอดีต อยู่ในพื้นที่บางส่วนของหมู่ 2 ตำบลทะเลน้อย และบริเวณพื้นที่หมู่ 1 ของตำบลพนางตุง

ส่วนที่ 3 “ริมเล” ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มต่ำบริเวณชายขอบน้ำทะเลน้อย และมีน้ำท่วมถึงเมื่อฤดูน้ำหลากหรือน้ำทะเลหนุน เป็นที่ตั้งของ “หมู่บ้านทะเลน้อย” ที่มี “คลองกลางบ้าน” ไหลผ่านไปตามแนวทางด้านทิศเหนือ-ใต้ ลักษณะทางกายภาพของผังหมู่บ้านประกอบด้วย “เรือน” เกาะกลุ่มเป็นแนวยาวตามเส้นทางเดินภายในหมู่บ้านซึ่งขนานไปกับถนนเลียบริมชายขอบน้ำทะเลน้อย ทางด้านทิศเหนือเป็นพื้นที่หนองน้ำ เป็นที่ตั้งของสถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าทะเลน้อย ส่วนทางด้านทิศใต้เป็นที่ตั้งของอุทยานนกน้ำทะเลน้อยและป่าพรุ นอกจากนี้ บริเวณชายขอบน้ำทะเลน้อยยังเป็นพื้นที่จำหน่ายอาหาร สินค้าหัตถกรรมและที่จอดเทียบเรือรับนักท่องเที่ยวชมหมู่เกาะในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา

ส่วนที่ 4 ส่วนสุดท้าย ได้แก่ “เล” ซึ่งเป็นแผ่นดินน้ำจืดขนาดใหญ่ พื้นที่ของชาวบ้านทางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน สภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่เป็นป่าพรุ ป่าชายเลน โคลนตม และน้ำ “เล” ตามธรรมชาติ ปกคลุมไปด้วยต้นบัว วัชพืชน้ำ สาหร่ายทะเล มีลักษณะเป็นแอ่งน้ำโค้งเว้าค่อนข้างกลมที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศที่หลากหลาย เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง-ปลา และนกน้ำนานาพันธุ์

รูปที่ 2 ภาพตัดขวางของหมู่บ้านโดยมีเนินเขาอยู่ทางทิศตะวันตกและลาดลงสู่ทิศตะวันออกซึ่งเป็นทุ่งนา ชุมชน และเล

ที่มา: ผู้วิจัย (2558)

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า หมู่บ้านทะเลน้อย ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ ควน นา ริมเล เล (รูปที่ 2) นับเป็นพื้นที่ที่มีความเป็นพิเศษกว่าพื้นที่อื่น มีทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศที่หลากหลาย ส่งผลต่อบัณฑิตหลักในการดำรงชีพแตกต่างกันตามลักษณะของแต่ละพื้นที่ได้อย่างพึ่งพา อันประกอบไปด้วยองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อม 2 ประเภท คือ “สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ” ซึ่งได้แก่ ระบบคูคลองที่ไหลตัดผ่านเข้าไปกลางหมู่บ้าน สามารถใช้เป็นเส้นทาง

สำหรับเรือประมงเดินทางไปหาปลาในทะเลสาบ พื้นที่เพื่อการเกษตรสำหรับการเพาะปลูกพืชสวนไร่นาที่ถูกโอบล้อมด้วยกลุ่มเรือนสิ่งปลูกสร้างประเภทต่าง ๆ และ “สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง” ซึ่งแบ่งกลุ่มได้เป็นเรือนและสิ่งปลูกสร้างสาธารณะประกอบด้วย วัด โรงเรียน ที่ทำการราชการ .

5.2 ธรรมชาติ ที่ว่าง และวิถีชีวิตของหมู่บ้านทะเลน้อย

ในการพิจารณาลักษณะทางกายภาพของผังบริเวณพื้นที่ศึกษา “หมู่บ้านทะเลน้อย” พบว่า การวางผังของเรือนจะเกาะกลุ่มกันในลักษณะการรวมตัวกันระบบเครือญาติ มีที่ว่างระหว่างเรือนที่ไม่ได้แสดงรั้วรอบขอบชิดให้เห็นทางสายตาเพียงแต่สัมผัสรับรู้กันเอง เกาะกลุ่มไปตามบริเวณส่วนกลางของพื้นที่ ซึ่งวางเรียงยาวตามแนวเส้นสะพานทางเดินภายในหมู่บ้าน ขนานกับแนวของถนนเลียบชายขอบน้ำทะเลน้อยที่อยู่ทางทิศตะวันออก หรือจะเรียกว่า “ด้านหน้า” ก็ได้ ส่วนทาง “ด้านหลัง” กลุ่มเรือนจะเกาะกลุ่มไปตามเส้นทางเดินด้านทิศตะวันตก ขนานไปกับแนวลำ “คลองกลางบ้าน” ยาวตลอดทั้งหมู่บ้าน สำหรับกลุ่มเรือนที่เกาะกลุ่มไปตามเส้นทางเดินภายในหมู่บ้าน ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง จะมีอาชีพแตกต่างกันตามลักษณะของพื้นที่ กล่าวคือ กลุ่มเรือนที่เกาะกลุ่มเรียงไปตามเส้นทางเดินด้านหลังทางด้านทิศตะวันตกที่เลียบบคลองกลางบ้าน มักเป็นกลุ่มครอบครัวประกอบอาชีพการประมง มากกว่ากลุ่มเรือนทางด้านทิศตะวันออกที่ประกอบอาชีพค้าขายและทำอาหาร-ขนมพื้นถิ่นต่าง ๆ ส่วนการสานสาดหัตถกรรมจากต้นกระจูดนั้นจะกระจายไปทั่วบริเวณทั้งหมู่บ้าน

นอกจากนี้ กลุ่มของเรือนที่ตั้งเรียงรายตามแนวเส้นทางสะพานบาทวิถีและชอกแซกเข้าไปตามตรอกชอกซอยซึ่งเป็นเส้นทางสายย่อยที่เชื่อมระหว่างสะพานกลางบ้านกับสะพานริมคลองกลางบ้านนั้น พบว่ากลุ่มก้อนเรือนนี้มีหลากหลายรูปแบบแตกต่างกัน ทั้งรูปลักษณะตัวอาคารและสภาพอาคารตามช่วงอายุของเรือนที่ปลูกสร้าง เรือนบางหลังมีอายุการปลูกสร้างมานานนับ 100 ปี ที่สามารถประเมินคุณค่าของตัวเรือนในตัวเองได้ บางเรือนอายุน้อยกว่าและบางเรือนได้รับการปรับเปลี่ยน แต่ก็แฝงไว้ด้วยลำดับขั้นตอนของการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา หากบางเรือนแยกออกมาเฉพาะเรือนย่อมไม่สามารถประเมินคุณค่าในตัวเรือนได้ ทั้งนี้กลุ่มเรือนที่ตั้งอยู่แม้ปลูกสร้างใหม่ หากประเมินเป็นกลุ่มความมีคุณค่าถึงที่มาของการตั้งถิ่นฐานมิได้มองเพียงความงามความเก่าในรูปแบบของเรือน เรืองราวแห่งวิถี ก็ทำให้พอประเมินคุณค่าในฐานะที่มาของการตั้งถิ่นฐานที่ควบคู่ไปกับการอาศัยอยู่

รูปที่ 3 พื้นที่ว่างสะพานกลางบ้าน และ พื้นที่ว่าง พื้นที่โล่ง ระหว่างเรือน
ที่มา: ผู้วิจัย (2559)

ส่วนพื้นที่ว่างระหว่างเรือน ซึ่งถูกจับจองผองถ่ายการใช้สอยพื้นที่ตามแต่ละครัวเรือน จะสามารถปรับเปลี่ยนวิถีและการขยายตัวของพื้นที่ตัวเรือนให้แผ่ขยายออกไปเล็กน้อยแค่นั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยความต้องการจำนวนปริมาณสมาชิกครอบครัวและทรัพย์สินเงินทองที่มีอยู่ ดังจะเห็นกันดาษดื่น ตามพื้นที่ว่างที่ถูกต้นไม้ใหญ่เข้าปกคลุมครบง่า บางแห่งกลายเป็นพื้นที่ปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ สำหรับดำรงชีวิตในครัวเรือน และบางแห่งถูกจับจองด้วยการขยายของตัวเรือน จนอาจมองเห็นขนาดของครัวเรือน หรือการขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม แต่นั่นก็เป็นวิถีแห่งภูมิปัญญาชาวบ้านที่ได้ก่อและเลงลงบนพื้นที่ตามความซับซ้อนของภูมิหลังแต่ละครอบครัวตามสภาพแวดล้อมภายนอกที่อยู่รอบตัว จนกลายเป็นความหลากหลายของที่ว่างระหว่างเรือนในลักษณะแตกต่างกันภายใต้กลุ่มก้อนเดียวกัน (ดังรูปที่ 3)

5.3 ความสัมพันธ์ระหว่างที่ว่างกับวิถีชีวิตของชาวทะเลน้อย

สำหรับปฐมบทแรกของที่ว่างที่กล่าวถึงคือ ที่ว่างภายนอกเรือนที่อยู่ภายใต้ถ้ำมอญที่ว่างขนาดใหญ่ ภายใต้บริบทหมู่บ้านทะเลน้อย ที่พึ่งสังเกตเห็นจากการลงสำรวจพื้นที่เพื่อค้นหาคำตอบและการค้นพบแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ “ที่ว่างประดิษฐ์สรรค์สร้าง” และ “ที่ว่างธรรมชาติสรรค์สร้าง”

5.3.1 สะพานบาทวิถี: พื้นที่ว่างระหว่างเรือน

ในภาวะของที่ว่างระหว่างเรือนที่เกิดจากการเชื่อมต่อการไปมาหาสู่กันบนบาทวิถีสะพานภายในหรือที่ว่างประดิษฐ์สรรค์สร้าง ที่ประกอบกันขึ้นจากสะพานบาทวิถี 2 สายหลัก ได้แก่ “สะพานบาทวิถีกลางบ้าน” ทางด้านทิศตะวันออก กับ “สะพานบาทวิถีริมคลองกลางบ้าน” ทางด้านทิศตะวันตก ที่มีกลุ่มเรือนเกาะเรียงรายไปตามทางแนวทิศเหนือ-ใต้ จาก “หัวลาน” ไปถึง “หัวลานดิน” และสะพานบาทวิที่ย่อยที่แตกแขนงออกจากบาทวิถีสายหลักและเลี้ยวเข้าไปตามกลุ่มเรือน เพราะสะพานบาทวิถีมีมาภายหลัง ในอดีตพื้นที่ว่างระหว่างเรือนนี้เป็นทางเดินเท้าบนผืนดินซึ่งเกิดจากการใช้งานจริงและเป็นเส้นทางสำหรับเรือประมงหาปลาเข้ามาจอดเทียบได้ถนัดเรือนในช่วงฤดูน้ำหลาก เมื่อมีการสร้างสะพานก็มักทับแนวเดิมที่คุ้นเคยเพื่อทำหน้าที่เชื่อมโยงการสัญจรเข้าสู่ตัวเรือนที่อยู่ภายใน และไปมาหาสู่กันระหว่างมิตรเพื่อนบ้านคนใกล้ชิด กลุ่มเครือญาติ ทั้งจากการเดินเท้า จักรยาน และจักรยานยนต์ การขนถ่ายสัมภาระทางอาชีพที่หอบหิ้วมาจากแหล่งกำเนิดทั้งต้นกระจุต กุ้ง ปลา อาหาร และรวงข้าวจากท้องนาการใช้เป็นพื้นที่ตากเสื้อผ้า ตากปลาแห้ง ตากปลาตุ๋น ตากเคย (กะปิ) ตากต้นกระจุต (ก่อนนำไปสานเป็น “สาต” หรืองานหัตถกรรมเครื่องใช้ต่าง ๆ) รวมทั้งเป็นพื้นที่สำหรับปลดปล่อยปลาที่จับได้ออกจากเครื่องพันธนาการแหหรืออวน ก่อนนำไปขายหรือแปรรูปสัตว์น้ำเป็นอาหารประเภทอื่น (ดังรูปที่ 4)

รูปที่ 4 พื้นที่ตากอาหาร ปลดปล่อยปลาออกจากพันธนาการแห-อวน และการสัญจรจักรยานยนต์บนสะพานบาทวิถี
ที่มา: ผู้วิจัย (2559)

5.3.2 นา-พืชผักสวนครัว: พื้นที่ว่างภายในหมู่บ้าน

พื้นที่ว่างที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของ “ชาวทะเลน้อย” อีกประเภทหนึ่งคือ พื้นที่ว่างเพื่อการเกษตร ปลูกพืช ผักสวนครัว ไม้ผล และเลี้ยงสัตว์ เพื่อเป็นอาชีพเสริมรวมทั้งบริโภคภายในครัวเรือนที่แทรกตัวอยู่ระหว่างกลุ่มเรือนคละเคล้ากันไปหลากหลายชนิดเผ่าพันธุ์มักได้แก่ กล้วย มะม่วง ตำลึง แตงกวา ที่นิยมปลูกอยู่บนพื้นที่ว่างผืนเล็ก ๆ ที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์จากการขยายเรือนหรือปลูกสร้างเรือน และ “นา” พื้นที่ว่างผืนใหญ่ที่ใช้ “ปลูกข้าว” ซึ่งกันระหว่างพื้นที่ “ควน” กับพื้นที่ “ริมเล” อยู่ห่างออกไปไม่มากนัก พื้นที่ว่างนี้เป็นที่ว่างเลี้ยงชีพทำกินตั้งแต่บรรพบุรุษเริ่มก่อร่างสร้างตนเป็นหมู่บ้านทะเลน้อย ส่วนที่ว่างริม “คลองทะเลน้อย” ทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านซึ่งเป็นพื้นที่ว่างเรียบบ้างคลองธรรมชาติ ได้รับการจัดสรรพื้นที่เพื่อปลูกผัก บ่อเลี้ยงปลาขนาดเล็กและเลี้ยงสัตว์ได้แก่ เป็ด ไก่ ห่าน สำหรับบริโภคภายในครัวเรือนควบคู่ไปด้วย ซึ่งนับเป็นการจัดการพื้นที่ใช้สอยที่เหมาะสมกับลักษณะกายภาพอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตของพื้นที่ (ดังรูปที่ 5)

รูปที่ 5 พื้นที่ว่างการเกษตรและเลี้ยงสัตว์

ที่มา: ผู้วิจัย (2559)

5.4 รูปแบบ แบบแผน เรือนแบบชาวทะเลน้อย

โดยการศึกษาและสำรวจลักษณะของเรือนพื้นถิ่นทะเลน้อย ในหมู่บ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง และตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ซึ่งได้ดำเนินการเก็บข้อมูลในภาคสนามจำนวน 7 หลัง เพื่อเป็นตัวแทนต้นแบบกรณีศึกษา วิเคราะห์ กระบวนการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นถิ่นทะเลน้อย ภายใต้บริบทแวดล้อมธรรมชาติและวิถีชีวิต โดยมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาตัวอย่างเรือนดังนี้

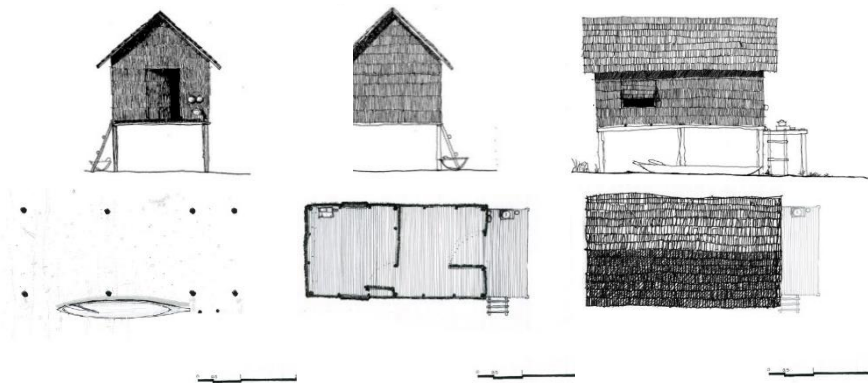
- เป็นเรือนเก่าแก่ที่บ่งบอกถึงอายุและเรื่องราวความเป็นมา
- เป็นเรือนที่มีลักษณะและรูปแบบตามแบบแผนดั้งเดิมที่แสดงถึงลักษณะความเป็น “ถิ่น”
- องค์ประกอบของเรือนที่ไม่ก่อความเสียหายกับรูปลักษณะที่เป็นองค์รวม
- แสดงถึงพัฒนาการปรับตัวที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

ทั้งนี้ เรือนพื้นถิ่นทะเลน้อยซึ่งเริ่มต้นจากเรือนเครื่องผูกใช้วัสดุจากธรรมชาติมาผูกประกอบเรือน ที่เป็นรูปแบบเฉพาะของเรือนที่สัมพันธ์กับน้ำ ระบบนิเวศ และบริบทแวดล้อมธรรมชาติ วิถีชีวิต ความเชื่อ จากเอกสารข้อมูลงานวิจัยของ รัชฎา รัตนบุญฤทธิกร (2546) ที่ได้ศึกษารูปแบบเรือนทะเลน้อย และนำมาตรวจสอบกับคนเฒ่าคนแก่ที่เกิดและอาศัยอยู่ในหมู่บ้านทะเลน้อยเพิ่มเติม ปรากฏว่ามีความคล้ายคลึงสอดคล้องกันหลายส่วน โดยเรือนทะเลน้อยแต่แรกนั้นเป็นเรือนเดี่ยวมีขนาดปลูกสร้างที่เล็กสองห้อง วัฒนธรรมวิถีชีวิตความเป็นอยู่จะสัมพันธ์กันกับการใช้พื้นที่ทั้งบนเรือนและนอกเรือน ซึ่งสามารถสรุปลักษณะองค์ประกอบของเรือนที่ผสมผสานเข้าด้วยกันเป็นลักษณะที่ว่าง 3 ส่วน คือ (ดังรูปที่ 6)

ห้อง “ที่ว่างส่วนปิดภายใน” เป็นองค์ประกอบของเรือนที่มีขอบเขตปกปิดกันมิดชิดด้วยฝาปรีอ ปูพื้นด้วยไม้ไผ่ขวก เป็นห้องสำหรับนอนของคนภายในครอบครัวพ่อแม่ลูก หากคับแคบมากพ่อแม่จะออกมานอนที่โถงกลาง

โถง “ที่ว่างส่วนเปิดภายใน” มีลักษณะเป็นโถงเอนกประสงค์โล่ง สำหรับนั่งพักผ่อนพูดคุยและกิจกรรมต่าง ๆ ของครอบครัว

ชานและใต้ถุน “ที่ว่างส่วนเปิดโล่งเชื่อมต่อภายนอก” เป็นพื้นที่ว่างโล่งนอกเรือน ใช้เป็นส่วนครัวและรับรองแขกผู้มาเยี่ยมเยียน กับพื้นที่ว่างเปิดโล่งใต้ถุนเรือน ที่มีการจัดการพื้นที่ใช้สอยสำหรับเก็บเรือในช่วงฤดูน้ำหลากและเก็บเครื่องใช้ไม้สอยอื่น ๆ

รูปที่ 6 เรือนเลน้อยแต่แรก แบบแสดงผังพื้นและรูปด้าน

ที่มา: ผู้วิจัย (2560)

สำหรับการวางเรือนและทิศทางของเรือนพื้นถิ่น “ทะเลน้อย” แต่แรก ยังยึดถือตามคติความเชื่อของการปลูกสร้างเรือนถิ่นใต้ในเรื่องโชคกลางความเป็นมงคลและอับมงคลที่ว่า จะไม่วางตัวเรือนขวางตะวันหรือที่เรียกว่า “ลอยหัว” ตามภาษาถิ่นใต้ ดังนั้นตัวเรือนจึงหันหน้าบ้านออกสู่ทะเลน้อยซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออก

อย่างไรก็ตาม เรือนพื้นถิ่นทะเลน้อยก็มีพัฒนาการเปลี่ยนถ่ายที่ไม่หยุดนิ่งแต่มีพลวัตอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาตามสภาวะแวดล้อมทางด้านธรรมชาติ วิถีชีวิต วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี ในการศึกษาวิจัยชิ้นนี้ จึงได้ศึกษาพัฒนาการปรับตัวจากจุดเริ่มต้นของเรือนเดี่ยวที่ปรับตัวขยายและมีการเปลี่ยนแปลงตามลำดับ ซึ่งนอกจากจะคำนึงถึงลักษณะเรือนที่เป็นไปตามแบบแผนประเพณีแล้ว ยังคำนึงถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงของเรือน การเลือกสรรเรือน เพื่อเป็นกรณีศึกษา จึงครอบคลุมทั้งเรือนที่มีอายุเก่าแก่ยังคงลักษณะตามแบบแผนดั้งเดิมและเรือนที่ประยุกต์ใช้ตามการเปลี่ยนถ่ายของเทคโนโลยีในการปลูกสร้างเรือน ได้แก่

5.4.1 เรือนหลังแรก เรือนของคุณบ้า ก ประกอบอาชีพสานเสาดกระจูดขาย เกิดและเติบโตอยู่บนเรือนที่คุณตาคุณยายเป็นผู้สร้างไว้เมื่อประมาณ 130 ปี และตกทอดมาจนถึงรุ่นคุณบ้า นับเนื่องต่อกันเป็นรุ่นที่ 3 ที่ยังอาศัยอยู่ ต่อมาเมื่อถึงรุ่นคุณพ่อคุณแม่ จึงได้ขยายเรือนออกไปอีกหลังเป็นเรือนหลังคาทรงบานอกคู่กับเรือนใหญ่ทรงจั่วหรือเรียกกันว่า “เรือนคู่” (ดังรูปที่ 7)

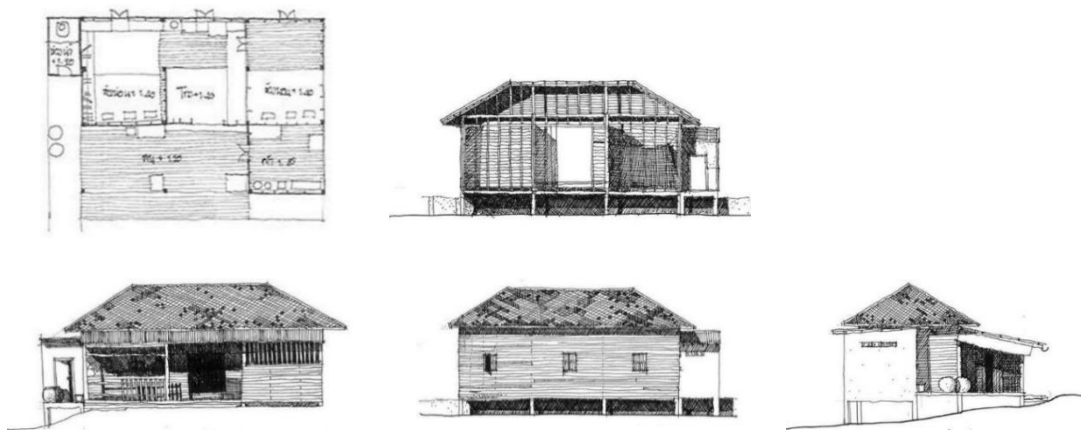
รูปที่ 7 เรือนคุณบ้า ก ที่มีอายุประมาณ 130 ปี

ที่มา: ผู้วิจัย (2560)

จากการศึกษาเรือนพื้นถิ่นทะเลน้อยของคุณปู่ที่ใครไปสัมผัสและเยี่ยมชมจะเห็นได้ว่าเป็นเรือนเสาสูงวางตั้งอยู่บนดินเสาคอนกรีตที่ยึดเกาะเกี่ยวกันด้วยนอต ปลุกสร้างด้วยไม้จริงแปรรูป ผนังไม้แผ่นดีเกล็ดตามแนวนอนแบบอย่างเรือนเครื่องสับถิ่นใต้ มีทั้งเรือนหลังคาทรงจั่วและหลังคาทรงบานอ มุงด้วยกระเบื้องดินเผาแบบเกี้ยว ซึ่งนำมาจากเกาะยอ จังหวัดสงขลา และผ่านการใช้งานมาเป็นเวลานาน โดยมีองค์ประกอบหลักของเรือนคือ เรือนนอน ขานกลาง เรือนครัว นอกชาน และห้องเก็บข้าว (เมื่อไม่ได้มีการทำนาอีกต่อไปห้องเก็บข้าวจึงถูกปรับเปลี่ยนไปโดยปริยาย ซึ่งส่วนที่เข้ามาทดแทนคือ พื้นที่สำหรับตากต้นกระจุต)

ผังพื้นเรือนซึ่งถูกแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็นหลายส่วน มีนอกชานด้านหน้าที่เข้าสู่ตัวเรือนได้จากด้านข้าง มีสวนครัวอยู่ชิดติดกับชาน เมื่อเข้าสู่ตัวเรือนสิ่งที่พบปรากฏอยู่จะเป็นขานกลางที่เชื่อมระหว่างเรือนทั้ง 2 หลัง โดยเรือนหลังคาทรงบานอจะมีขนาด 3 ช่วงเสา วางตามยาวของเรือนไปทางทิศตะวันออก-ตก ภายในแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน คือ ห้องนอนขนาด 1 ช่วงเสาที่ถูกแบ่งกันปิดล้อมมิดชิดด้วยผนังไม้และมีช่องประตูเข้าได้จากโถงนอกประสงค์ ขนาด 2 ช่วงเสาสำหรับพักผ่อน ส่วนเรือนหลังคาทรงจั่วมีขนาด 3 ช่วงเสาซึ่งอยู่ทางทิศใต้จะถูกแบ่งเป็นห้องนอน 2 ห้อง และพื้นที่ต่อเติมสำหรับตากต้นกระจุตเชื่อมต่อกับเรือน ส่วนขานกลางซึ่งลดระดับต่ำลงมาจากพื้นเรือน เมื่อตรงไปทางทิศตะวันออกสามารถออกสู่ชานที่อยู่ภายนอกได้ พื้นที่ชานแห่งนี้เป็นที่ตั้งของศาลพระภูมิ หรือ จะกล่าวได้ว่าเป็นพื้นที่แห่งความเชื่อศรัทธาที่เชื่อกันว่าจะช่วยให้อยู่เย็นเป็นสุข ทั้งนี้ ถึงแม้เรือนของคุณปู่จะมีอายุ การปลุกสร้างที่ยาวนานมาหลายชั่วคน แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงอยู่คู่กับเรือนที่อยู่อาศัยของชาวทะเลน้อยนี้คือ เสาเอก เสาภูมิ เสาแรก หรือ เสากลางบ้าน ที่ยังคงนับถือสืบต่อกันมา โดยจะมีพิธีกรรมไหว้เสาภูมิ หรือไหว้เจ้าบ้านทุก 2 ปี นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อ ความศรัทธาในศาลพระภูมิ และบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

5.4.2 เรือนหลังที่สอง เรือนคุณปู่ ข อายุ 66 ปี ที่พ่อแม่ได้สร้างขึ้นเมื่อ 100 กว่าปีมาแล้ว คุณปู่เกิดที่เรือนหลังนี้และอาศัยอยู่จนจบจนถึงปัจจุบันพร้อมกับสามีนุ่ก และหลาน รวมกันทั้งหมด 6 คน เรือนหลังนี้แต่แรกเป็นเรือนเดี่ยวต่อมาขยายเป็นเรือนแฝด เมื่อกาลเวลาผ่านไปเรือนหลังแรกได้ผุกร่อนชำรุดเสียหายจึงรื้อออกไปเหลือเพียงเรือนหลังปัจจุบัน (ดังรูปที่ 8)

รูปที่ 8 เรือนคุณปู่ ข สร้างขึ้นเมื่อ 100 กว่าปี
ที่มา: ผู้วิจัย (2560)

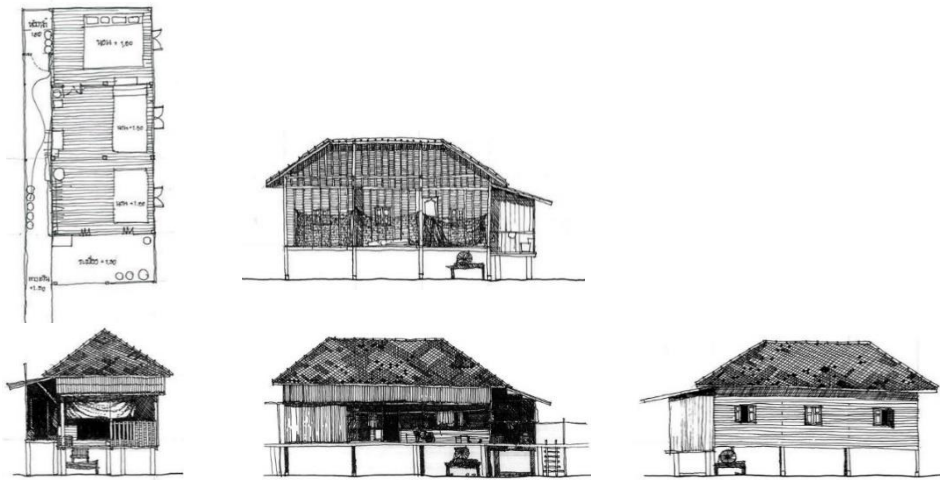
ลักษณะของเรือนเป็นไม้ชั้นเดียวใต้ถุนโล่งวางตั้งอยู่บน “ดินเสา” คอนกรีต แต่จากการที่มีการถมดินสร้างถนนเลียบชายขอบน้ำทะเลน้อยและเลามาถึงตัวเรือน ใต้ถุนที่เคยโล่งจึงมีดินถมลึกเข้าไปถึงใต้ถุนเรือน ส่วนด้านหน้าระดับดินถมก็สูงขึ้นมาจนเกือบจะถึงพื้นนอกชานที่อยู่ด้านหน้าสำหรับต้อนรับแขกไปใครมา หรือพบปะพูดคุยกับหมู่ญาติมิตรพี่น้อง จากนอกชานเข้าไปเป็นโถงกลางอเนกประสงค์ มีห้องนอน 2 ห้องอยู่ทางด้านทิศตะวันออก ผนังไม้ปิดกันขอบเขตเรียบร้อย ทางด้านทิศตะวันตกเป็นห้องนอนอีกห้องมีผนังไม้ปิดกันส่วนหนึ่งใช้ผ้ามาปิดบังสายตาส่วนหนึ่งมีห้องน้ำ/ส้วม ซึ่งต่อเติมเป็นพื้นคอนกรีตผนังก่ออิฐฉาบปูนอยู่ภายนอกตัวเรือนเข้าออกโดยผ่านพื้นที่นอกชานที่เป็น

ตัวเชื่อมไปมาระหว่างกัน โครงสร้างไม้แปรรูปยึดเข้ากันด้วยนอตและบาก-สลัก ผนังไม้แผ่นแปรรูปดีเกล็ดตามแนวนอน หลังคายังคงใช้วัสดุขุมแบบอย่างกระเบื้องดินเผาปลายแหลม

ทั้งนี้ ความเชื่อศรัทธาที่ปรากฏภายในเรือนนั้นพบว่า ยังคงให้ความเคารพบูชาบรรพบุรุษที่ได้ล่วงลับไปแล้ว สังเกตเห็นได้จากองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในบรรพบุรุษ ดังเช่น รูปภาพของบรรพบุรุษและแผ่นผ้าเครื่องรางของขลังที่ติดอยู่บนผนังเรือนบริเวณโถงกลางเอนกประสงค์ โดยหันหน้าไปทางทิศตะวันออก อันเป็นองค์ประกอบหนึ่งตามคติความเชื่อที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวทะเลน้อย ซึ่งมักพบเห็นได้แทบทุกหลังคาเรือน นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับการเปิดช่องประตูด้านหน้าและด้านหลังไม้ให้เป็นแนวเดียวกัน ด้วยเชื่อว่าเงินทองที่หามาได้จะไหลออกไปจากตัวเรือน

5.4.3 เรือนหลังที่สาม มีอายุการสร้างประมาณ 85 ปี เป็นเรือนของคุณลุง ค ที่เกิดและเติบโตอยู่ในหมู่บ้านทะเลน้อยจนกระทั่งแก่เฒ่า มีอาชีพเป็นช่างก่อสร้างมาตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นหนุ่ม แต่ปัจจุบันได้วางอุปกรณ์เครื่องมือก่อสร้างลงเสียแล้ว อันเนื่องมาจากอายุมากและมีปัญหาด้านสุขภาพ อาศัยอยู่ภายในเรือนทรงบานอเดี่ยวบนผืนแผ่นดินของแม่ท้าวที่แบ่งปันส่วนมาให้ปลูกเรือนเพื่ออาศัยอยู่ (ดังรูปที่ 9)

ตัวเรือนถูกแบ่งออกเป็นสาม ด้านหน้าบริเวณชานใช้เป็นพื้นที่ครัวหรือหุงหาอาหาร เข้ามาภายในจะเป็นโถงกลาง แต่ปัจจุบันถูกยึดมาไว้เป็นพื้นที่นอนสำหรับคุณลุง เมื่อถัดเข้าไปติดกันเป็นพื้นที่นอนของลูก และเข้าไปข้างในสุดเป็นห้องมีผนังไม้แปรรูปปิดบังกันส่วนล้อมรอบขอบเขตมิดชิดเป็นห้องนอนของหลาน ส่วนห้องน้ำ/ส้วม เป็นส่วนต่อเติมอยู่บริเวณด้านข้าง เรือนของคุณลุงมีโครงสร้างเป็นไม้จริงแปรรูป การยึดโยงด้วยการบากไม้และฝังนอตยึดเกาะเกี่ยวรัดกัน ยกพื้นใต้ถุนสูงวางตั้งอยู่บนตอม่อคอนกรีตใช้ทำประโยชน์หนึ่งสานสาดแต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว ส่วนหลังคามุงด้วยแผ่นกระเบื้องดินเผาแบบดั้งเดิม

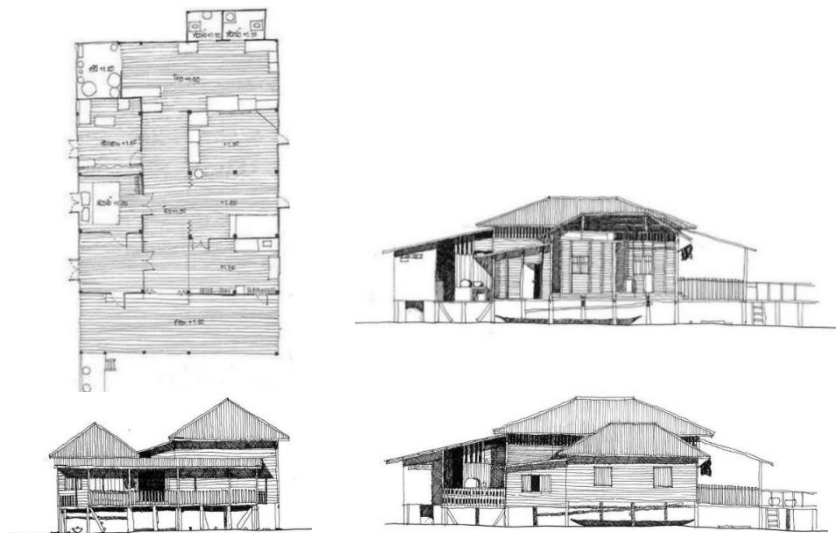

รูปที่ 9 เรือนคุณลุง ค มีอายุการสร้างประมาณ 85 ปี

ที่มา: ผู้วิจัย (2560)

สำหรับความเชื่อศรัทธายังคงสืบเนื่องต่อกันมาในเรื่อง “เสากุมิ เสากแรก เสากเอก” โดยมีพิธีไหว้เซ่นเจ้าในเดือน 9 ของทุกปี นอกจากนี้ ยังยึดถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใน “ศาลพระภูมิ” แต่จะทำพิธีร่วมกับบ้านแม่ท้าวซึ่งเป็นบ้านใหญ่ด้วยถือว่าตั้งอยู่ในอาณาเขตที่ดินเดียวกัน ส่วนพิธีกรรมความเชื่อความศรัทธาภายในเรือนที่ปรากฏ ยังคงมีการเคารพบูชากราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สังเกตเห็นได้จากหิ้งบูชาพระ รูปบรรพบุรุษที่เคารพนับถือ และแผ่นผ้ายันต์ต่าง ๆ แขนงติดอยู่บริเวณฝาผนังด้านหน้าห้องนอนของลูกภายในเรือน

5.4.4 เรือนหลังที่สี่ ของคุณยาย ง อายุ 78 ปี มีบรรพบุรุษประกอบอาชีพทำนา ปัจจุบันอาศัยอยู่ในเรือนแฝดหลังคาบานอกับลูกชายซึ่งประสบอุบัติเหตุถูกหม้อไอน้ำที่เลี้ยงไว้ขวิดจนพิการในขณะกำลังให้อาหารหมู ส่วนลูกหลานที่เหลือ ก็ได้อพยพไปทำงานและพักอาศัยยังถิ่นอื่น คุณยายเล่าให้ฟังว่า เรือนหลังนี้คุณพ่อเป็นคนสร้างขึ้นตั้งแต่ยุคสองเรือไปนาไม่มาจากป่าเขียวเอามาตัดเลื่อยปลูกสร้างเรือนเมื่อประมาณ 80 ปีที่ผ่านมา (ดังรูปที่ 10)

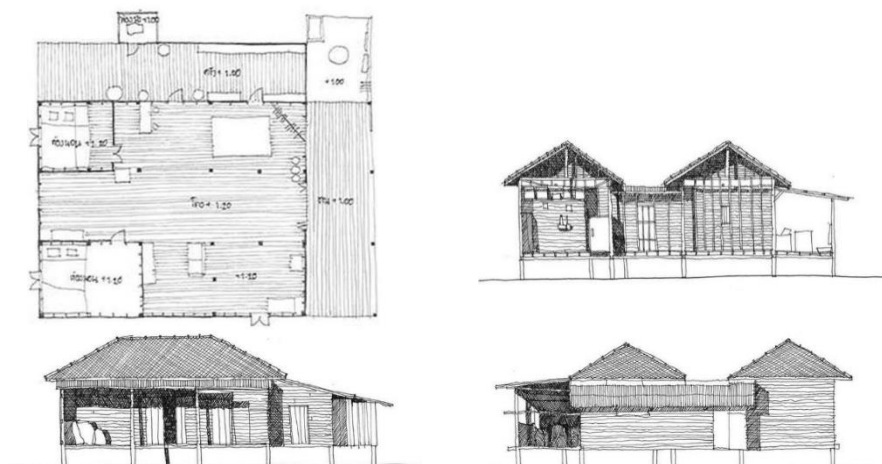

รูปที่ 10 เรือนคูนยาย ง สร้างเมื่อประมาณ 80 ปีที่ผ่านมา
ที่มา: ผู้วิจัย (2560)

เรือนคูนยายเป็นเรือนแฝด มีชานอยู่ด้านหน้าเรือน (เมื่อครั้งเป็นเรือนเดี่ยวไม่มีนอกชานแต่จะมีบันไดพาดขึ้นสู่เรือนที่เดียว) จากนอกชานหน้าตรงเข้าไปเป็นชานกลางเชื่อมต่อระหว่างเรือนแม่ที่อยู่ทางทิศเหนือ และเรือนพลอยที่อยู่ทางทิศใต้ โดยเรือนแม่จะมีห้องโถงหน้าและห้องเนกประสงค์ใหญ่ขนาด 2 ช่วงเสา ใช้ในพิธีกรรมความเชื่อและประเพณีต่าง ๆ มีหิ้งบรรพบุรุษอยู่ที่ฝาเรือนด้านทิศเหนือ ส่วนเรือนพลอยพื้นที่ถูกแบ่งเป็นสัดส่วนและขอบเขตชัดเจนมากกว่า ด้านหน้าเป็นโถงให้แขกไปใครมาได้นั่งพูดคุย ถัดไปเป็นห้องนอน 2 ห้อง ปิดกั้นด้วยผนังไม่มีประตูเข้าสู่ห้องนอนทางด้านหน้า เดิมทีห้องนอนทั้งสองนี้เป็นห้องสำหรับเก็บข้าวที่เก็บเกี่ยวมาจากนา ถัดไปด้านหลังเป็นชานซึ่งยื่นออกไปจากเรือนแฝดมีหลังคาคลุม ในอดีตพื้นที่นี้เป็นส่วนครัวรวมถึงเป็นพื้นที่สำหรับให้วัวขึ้นมาลับนอนบนชานเรือน และพื้นที่ติดกับครัวใช้เป็นห้องน้ำส้วม สำหรับได้ฤกษ์ปัจจุบันไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างอื่นนอกจากใช้เก็บเรือประมงหาลาเท่านั้น

นอกจากนี้ ยังคงมีความเชื่อความศรัทธาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เกี่ยวกับพิธีกรรมไหว้สาภูมิ พิธีการเซ่นเจ้าบ้าน และรำนโนราห์ถวายในเดือน 9 ของทุกปี ส่วนหิ้งพระนั้นเมื่อครั้งแต่แรกยังไม่มียกมีแต่เพียงหิ้งบรรพบุรุษเท่านั้น

5.4.5 เรือนหลังที่ห้า เรือนคูนตา จ ที่อาศัยอยู่มานานนับได้ก็ปาเข้าไป 88 ปีแล้ว เรือนหลังนี้อาศัยอยู่กัน 4 คน มีคูนตา ลูก และมีหลานอีก 2 คน ส่วนคนอื่นไปอยู่และทำงานยังถิ่นอื่น โดยเรือนหลังแรกปลูกสร้างมาได้ประมาณ 80 ปี กับเรือนหลังที่สองที่มีอายุการสร้างประมาณ 65 ปี (ดังรูปที่ 11)

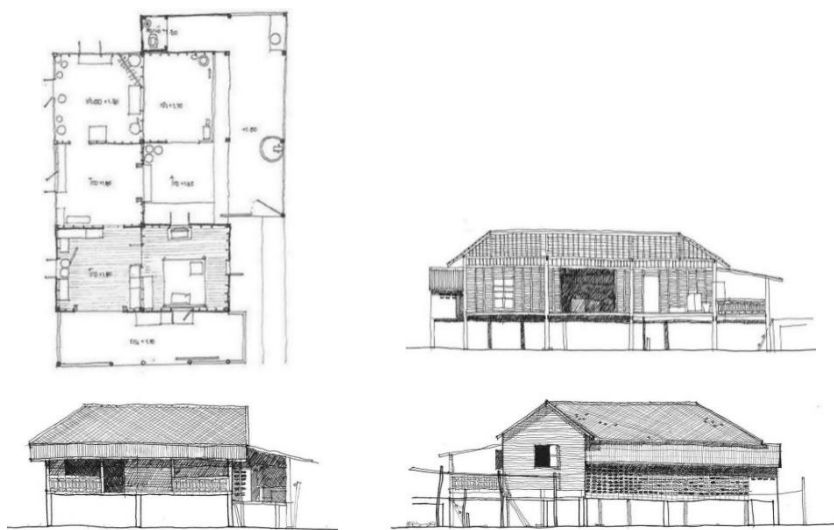
รูปที่ 11 เรือนคูนตา จ ที่ปลูกสร้างมาได้ประมาณ 80 ปี
ที่มา: ผู้วิจัย (2560)

เนื่องจากเป็นเรือนขยายการใช้สอยของพื้นที่จึงมีการสลับกันไปมาจากเรือนเดี่ยวดั้งเดิม แต่มีหลายส่วนยังคงคล้ายคลึงกัน ตัวเรือนปลูกสร้างขวางตะวัน มีชานหน้าเรือนไว้เป็นพื้นที่เก็บข้าวจากการทำนา (จากเดิมที่เก็บภายในเรือน) ทางด้านทิศเหนือ ส่วนทางด้านทิศใต้ของชานจะเป็นพื้นที่บ่อน้ำ เมื่อเข้าไปจะเป็นโถงมีพื้นที่สำหรับหลับนอนอยู่ทางด้านทิศใต้เป็นลักษณะที่นอนโล่ง มีชานกลางทำหน้าที่เชื่อมต่อระหว่างเรือนหลังเก่ากับเรือนที่ปลูกสร้างต่อมาภายหลังภายในเรือนหลังใหม่ด้านหลังจะถูกแบ่งเป็นห้องนอนที่มีผนังไม้แผ่นปิดกันเป็นห้องเอาไว้อยู่ทางปีกทั้งสองข้าง โดยมีโถงโล่งอยู่ตรงกลางระหว่างห้องนอนทั้งสอง ด้านข้างเป็นพื้นที่ต่อเติมทำเป็นห้องครัวและห้องส้วมเดินผ่านเข้าไปได้จากชานกลาง

สำหรับพื้นที่ยกสูงได้ถูกล้างไม้ได้ใช้ประกอบกิจกรรมอื่นใด ซึ่งแตกต่างจากอดีตที่เคยใช้เป็นพื้นที่สำหรับนั่งเล่น นอนพักผ่อน สานสานกระจูด เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ และเลี้ยงวัว แต่ปัจจุบันพื้นที่นี้กลับขึ้นและปกคลุมไปด้วยวัชพืชและโคลนตมที่เกิดจากน้ำท่วมขังในช่วงฤดูน้ำหลากไม่สามารถไหลลงสู่เลนน้อยได้ อันเนื่องจากการสร้างถนนบริเวณพื้นที่ริมขอบน้ำเลนน้อย จึงเป็นเสมือนเขื่อนหรือกำแพงปิดกั้นเส้นทางน้ำไม่ให้ไหลลงสู่เลนน้อยได้ดังเช่นที่เคยเป็น ส่วนโครงสร้างของเรือนเป็นไม้จริงแปรรูป ยกพื้นมีต่อม่อคอนกรีตรองรับ มีบางส่วนโดยเฉพาะบริเวณบ่อน้ำเป็นพื้นคอนกรีต ผนังไม้แผ่นแปรรูปตีเกล็ดแนวนอน หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา

อย่างไรก็ตาม ด้วยวิถีชีวิตที่ยังคงมีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของแม่โพสพและให้ความเคารพในบุญคุณสัตว์ที่เคยช่วยเหลือในการทำนาไถนา จึงสังเกตได้จากการนำศีรษะของวัวที่ได้เสียชีวิตแล้วมาแขวนบนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เดียวกันกับภาพบรรพบุรุษและเครื่องรางของขลัง

5.4.6 เรือนหลังที่หก คุณยาย ฉ เกิดและอาศัยอยู่ในทะเลน้อยจนกระทั่งมีครอบครัว คุณแม่จึงแบ่งที่ดินส่วนหนึ่งเพื่อปลูกสร้างเรือน โดยคุณยายได้ไปซื้อเรือนมาจากข้าราชการแถวปากคลองและนำมาปลูกสร้างเมื่อ 53 ปีที่ผ่านมา (ดังรูปที่ 12)

รูปที่ 12 เรือนคุณยาย ฉ อายุของเรือน 53 ปี
ที่มา: ผู้วิจัย (2560)

เรือนพื้นถิ่นทะเลน้อยหลังนี้ หันด้านหน้าไปทางทิศใต้เข้าหาสะพานทางเดินซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรภายในหมู่บ้าน ต่างจากในอดีตเมื่อปลูกสร้างเรือนจะวางไม่ให้ขวางตะวัน ส่วนฝั่งพื้นที่ใช้สอยถูกแบ่งออกเป็นสวนนอกชานซึ่งต่อเติมออกมาจากด้านหน้าของตัวเรือน เป็นโครงสร้างพื้นคอนกรีตมีหลังคาปกคลุม ไว้เป็นพื้นที่นั่งสานสาน และที่ตั้งของ “ศาลพระภูมิ” เมื่อเข้าสู่ภายในเป็นโถงกว้างสำหรับวางสินค้าเบ็ดเตล็ดจำหน่ายแต่ไม่มากนัก ติดกันทางด้านทิศตะวันออกเป็นห้องนอนมีประตูเข้าถึงได้จากโถงเรือน ตรงเข้าไปด้านหลังเป็นห้องนอนอีกห้อง และหน้าห้องนอนสามารถ

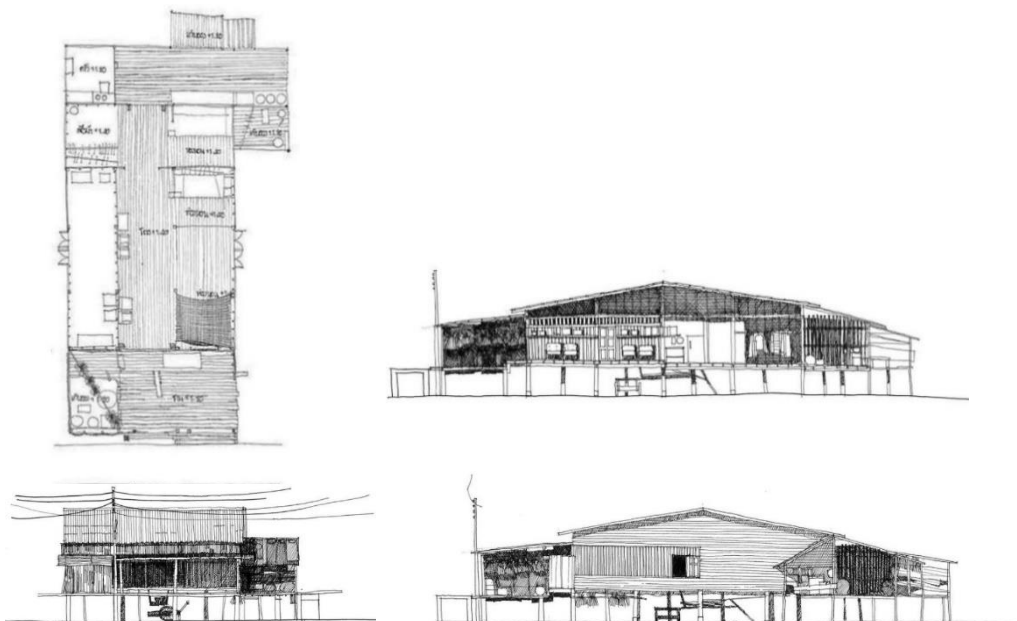
ออกไปสู่ชนไหม่เคียงมทางด้านข้างได้ บริเวณชานนี้จะเชื่อมตอกับส่วนครัวและห้องน้ำ/ส้วม ซึ่งต่อเติมออกมาจากตัวเรือน เป็นผนังก่ออิฐถือปูนตามแบบสมัยใหม่

นอกจากนี้ ยังมีมเชือความศรัทธาเกือวกับศาลพระภูมิ เสาภูมิ และไหว้ตาหลวง โดยจะมี ประเพณีทำบุญไหว้ตาหลวงทุก 3 ปี รวมทั้งยังให้มการพญชาบรรพบุรุษและบุคคลต่าง ๆ ที่เคารพนับถือ สังเกตได้ จากภาพที่แขวนติดอยู่บนฝาหน้าห้องนอนซึ่งหันหน้าออกไปสู่หน้าเรือน องค์ประกอบเหล่านี้จึงเป็นส่วนหนึ่งตามคติความ เชือที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตในการอยู่อาศัยที่ยังคงมอยู่ภายในเรือน

5.4.7 เรือนหลังที่เจ็ด ของคุณตา ช กับคุณยาย ฌ อาชีพทำนาทกับหาปลา แต่ปัจจุบันไม่ได้ทำอีกต่อไปแล้ว ยังมีแต่ลูกชายทำนาปีและนาปรังแทน อาศัยอยู่ในเรือนที่เริ่มต้นจากเรือนเดี่ยวเมื่อ 80 กว่าปีที่ผ่านมามา ต่อมา เมื่อคุณยายได้แต่งงานอยู่กินกับคุณตา จึงต่อเติมเรือนอีกหลังมาชนกันตามแนวยาวเป็นเรือนแฝดปกคลุมด้วยหลังคาทรง จั่วลาดต่ำ มุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์ตามเทคโนโลยีสมัยใหม่ (ดังรูปที่ 13)

ตัวเรือนวางหันหน้าไปทางทิศตะวันออกหรือเข้าหาเส้นทางสัญจรที่เป็นสะพานทางเดินบาทวิถีเลียบบ คลอง “ทะเลน้อย” โดยฝั่งพื้นจะยึดเรือนที่สร้างภายหลังเป็นด้านหน้า ก่อนจะเข้าสู่ตัวเรือนมีชานหน้าไว้รองรับเพื่อนฝูงและ นังพปะพุดคุยกับญาติมิตร มีพื้นที่ไว้สำหรับเก็บข้าวจากการทำนาอยู่มุมหนึ่ง เป็นพื้นที่ความเชือศรัทธาในศาลพระภูมิอีก มุมหนึ่ง เข้าไปเป็นโถงกลาง ด้านหนึ่งเป็นห้องนอนสำหรับพ่อแม่ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) มีผนังไม้ปิดกั้นเขตเป็นห้องไว้ อย่างชัดเจน ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นพื้นที่สำหรับนอนของคุณตาบกับคุณยาย ถัดเข้าไปสู่เรือน หลังเก่าแต่แรกจะมีชานกลางลด ระดับเชื่อมต่อ หลังจากเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมช่วงประมาณปี พ.ศ. 2538 เรือนแต่แรก ก็ได้ยกระดับพื้นให้มความสูงกว่าเดิม เทียมเทียบกับหลังที่ปลูกสร้างภายหลัง โดยแบ่งพื้นที่ใช้สอยเป็นท่เก็บของเก็บสาดกระจุทที่ได้สานเสร็จเรียบร้อยแล้ว กับ เป็นพื้นที่นอนของหลาน ส่วนถัดไปออกจากตัวเรือนเป็นชานหลังโล่งกว้างไว้สำหรับเป็นครัวหุงอาหาร ด้านข้างซึ่งอยู่ติดกับ ชานครัวเป็นห้องน้ำ/ส้วม โครงสร้างของเรือนเป็นไม้แปรรูปยกพื้นสูงได้ถูทไว้เก็บสิ่งของเครื่องใช้ที่ไม่ได้ใช้แล้ว

ด้วยคุณตาบกับคุณยายมีอาชีพทำนา ความเชือความศรัทธาในเรื่องเกือวกับวัฒนธรรมข้าวจึงเป็นสิ่งที่ หลีกหนีไปพ้น สังเกตได้จากกะโหลกศีรษะของวัวที่แขวนอยู่บนเสาเรือนภายใน นอกจากนี้ ยังมีมเชือในศาลพระภูมิ พื้นที่เคารพบูชาซึ่งแขวนภาพบรรพบุรุษเอาไว้กับผนังห้องนอนด้านหน้า และสิ่งศักดิ์เครื่องรางของขลังแขวนไว้บริเวณ เหนือขอบประตู นอกจากนี้ ยังมีพิธีสักการบูชาเสาภูมิเพื่อเป็นสิริมงคลกับการอาศัยอยู่ แต่ไม่ได้ทำทุกปีตามแต่ปัจจัย ต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวย

รูปที่ 13 เรือนคุณตา ช กับ คุณยาย ฌ ที่เริ่มต้นจากเรือนเดี่ยวเมื่อ 80 กว่าปีที่ผ่านมามา
ที่มา: ผู้วิจัย (2560)

6. การอภิปรายผล การวิจารณ์และสรุป ข้อเสนอแนะ

จากปฐมบทเริ่มต้นจบจนถึงบทสรุปในท้ายนี้ พอที่มองเห็นการเรียงลำดับวิวัฒนาการของเรือนที่ผ่านมรสุมผ่านร้อนผ่านหนาวมาตลอด ไม่ต่างกับชีวิตมนุษย์ที่กำเนิดเกิดมามีตั้งแต่คืบคลาน เริ่มเกาะเดิน จนเดินเองได้อย่างแข็งแรง และเริ่มที่จะโรยราตามกาลเพียงแต่จะสามารถดูแลต่อไปให้อยู่ได้นานเพียงใด สิ่งต่าง ๆ ก็ได้บ่งบอกเป็นหลักฐานในการปรับตัวก่อนเปลี่ยนแปลงในประเด็นต่าง ๆ ที่ผ่านมา

ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงลักษณะเฉพาะของเรือนพื้นถิ่นทะเลน้อย โดยการศึกษาข้อมูลจากนักวิชาการ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น พบว่า มีเนื้อหาสาระสำคัญที่ตรงกัน หากแต่แตกต่างกันตามลักษณะสภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ อาชีพ วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ ซึ่งจะต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม จึงมีผลทำให้เรือน องค์ประกอบเรือน แตกต่างกันไปรายละเอียด ซึ่งแนวความคิดนี้มีความสอดคล้องกับทัศนะของ Norberg-Schulz (1985, หน้า 31) ที่ได้ให้ไว้ว่า “...มนุษย์ได้อาศัยประสบการณ์ความรู้ ความเข้าใจในการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ เพื่อเป็นสถานที่พักพิงอาศัยอยู่ท่ามกลาง สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งภูมิประเทศ ภูมิอากาศที่แตกต่างกัน ก็ได้ปรับตัวปรับใจให้สอดคล้องสัมพันธ์กับโลกแวดล้อม ภายนอกที่ห่อหุ้มโดยรอบ...” ความดังกล่าวสอดคล้องกับ ทิพย์สุดา ปทุมานนท์ (2547, หน้า 32) ที่ว่า “...เรากำหนดความเป็นตัวตนของบ้านของเราจากภายในออกไป พอ ๆ กับที่ดินฟ้า อากาศ ภายนอกกำหนดรูปร่างของมันเข้ามา...” และรูปลักษณะของเรือนจะมีความแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่น รวมทั้ง คติความเชื่อ วัสดุก่อสร้าง และอาชีพ หากแต่อิทธิพลของพฤติกรรม ความเป็นอยู่ที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรม เป็นส่วนกำหนดผังการแบ่งเนื้อที่ใช้สอยให้มีลักษณะกายภาพคล้ายคลึงกันโดยส่วนรวม รูปทรงของเรือนเหล่านี้เกิดจากชีวิตประจำวันของวัสดุ เทคนิคก่อสร้าง และช่างฝีมือ สัดส่วนของอาคารนั้น จะสัมพันธ์กับสัดส่วนของผู้พักอาศัย ซึ่งเกิดจากมาตราวัดขนาด ศอกและคืบ ของผู้อยู่อาศัยนั่นเอง เนื้อที่ใช้สอยภายนอกและภายในของเรือนนั้น สัมพันธ์กับกิจกรรมของบุคคลในครอบครัวและสมาชิกในละแวกเรือนอย่างแน่นแฟ้น (พีระเดช จักรพันธุ์, 2553)

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงบริบทแวดล้อมธรรมชาติและวิถีชีวิตภายใต้ร่มมือมนุษย์ที่มีเทคโนโลยีเป็นตัวชักพาสร้างความเสียหายต่อถิ่นฐานที่อยู่อาศัยไม่หยุดยั้ง ร่องรอยของเรือนพื้นถิ่นทะเลน้อยจากภูมิปัญญาที่เคยอยู่ที่เคยเห็นเริ่มจางหายไป ผลกระทบเหล่านี้จะนำไปสู่ปรากฏการณ์การปรับตัวการเปลี่ยนแปลงต่อไปอย่างไร หรือเป็นเพราะอะไรนั้น สามารถสรุปได้ดังนี้

ในลำดับประเด็นแรก ของเรือนพื้นถิ่นทะเลน้อยในบริบทนิเวศธรรมชาติ ซึ่งแสดงออกมาทางรูปลักษณะอย่างสอดคล้องสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมอย่างถ่อมตน รู้จักป้องกันและปรับตัวในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ เข้าใจวัฏจักรการขึ้น/ลงของน้ำ การจัดการน้ำและใช้ทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่อย่างระมัดระวัง ผ่อนปรน จนเสมือนหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศธรรมชาติที่ถูกสร้างขึ้น เรือนพื้นถิ่นทะเลน้อยแต่แรกจึงอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติแวดล้อมอย่างไม่มีภัยอันตรายอันใด รู้จักน้ำขึ้นต้องทำอะไร น้ำลงต้องทำอะไร ฟ้าฝนลมแดดแผดเผาจะป้องกันหรือต้องการอย่างไร การดัดแปลงธรรมชาติมาเป็นส่วนหนึ่งของเรือนเป็นอย่างไร เพื่อที่จะอาศัยระบบนิเวศธรรมชาติและอยู่ด้วยกันได้อย่างมีความสุขมิใช่การมิให้ธรรมชาติอาศัยแถมเช่นปัจจุบัน

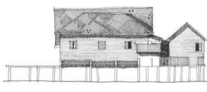
ประเด็นที่สองต่อมา สิ่งปรากฏให้เห็นเป็นประจักษ์พยานทางสายตา ถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างมีวิวัฒนาการแบบค่อยเป็นค่อยไปของเรือนพื้นถิ่นทะเลน้อย ซึ่งต่างได้รับอิทธิพลอันเป็นผลพวงมาจากปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อมของแหล่งที่อยู่อาศัยที่โอบล้อมโดยรอบ ไม่ว่าจะเป็นความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ/สังคม ซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละบริบทของการดำรงชีวิตตามแต่ละช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง (ยศ สันตสมบัติ, 2540) ผลผลิตที่เกิดจากปัจจัยเหล่านี้จะกลายมาเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อการกลายรูปปรับเปลี่ยนเรือนและองค์ประกอบเรือน อย่างสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่เขอาศัยอยู่ ณ ขณะนั้น ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างเรือน วัสดุ เทคนิควิธีการก่อ (ปลูก) สร้างเรือน วัสดุปรุงแต่งเรือน และแผ่ขยายถึงรูปลักษณะของเรือน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม จึงเป็นตัวนำพาซึ่งกำหนดหรือผลักดันให้เกิดรูปแบบการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงของเรือน ในทิศทางต่าง ๆ นานา ภายใต้ความใกล้ชิดสนิทสนมกับปัจจัยแต่ละประเภท ซึ่งเป็นตัวแปรในการผ่องถ่ายของแต่ละลักษณะในช่วงเวลาใด ซึ่งเป็นอิทธิพลที่ได้รับสืบทอด ๆ กันมา

ประเด็นที่สาม การปรับตัวในกรอบแนวคิดวัฒนธรรมและการอาศัยอยู่ อันเป็นฐานในการอธิบายกระบวนการจัดการวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่สัมพันธ์กับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการทำมาหากิน (ทั้งการทำนาข้าว/การประมงจับปลา) และถูกปรับเปลี่ยนท่วงท่าของพื้นที่ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมการดำรงชีพ การใช้พื้นที่ภายในเรือนที่ถูกตัดทอนลงไปของ “เรือนข้าว” หรือ “ฉางข้าว” อันเป็นเครื่องแสดงถึงสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมข้าวได้จางหายไปโดยไม่ปรากฏร่องรอยใด ๆ ในการบอกตำแหน่งแห่งที่และการใช้พื้นที่ซึ่งถูกแทรกแซงด้วยวัฒนธรรมจากต่างถิ่น จึงสะท้อนให้เห็นภาพที่ชัดเจนถึงกระบวนการปรับตัวและเปลี่ยนถ่ายเข้าสู่บริบทของวัฒนธรรมใหม่ที่คืบคลานเข้ามา

ประเด็นที่สี่ ถึงแม้วิวัฒนาการของโลกสมัยใหม่จะย่างกายเข้ามาสู่หมู่บ้านทะเลน้อย ส่งผลให้วิถีการดำรงชีวิตปรับเปลี่ยนไปตามกระแสนิยม แต่สิ่งหนึ่งที่ปรากฏพบเห็นได้ชัดคือ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อในการเคารพนอบน้อมต่อบรรพบุรุษครอบครัวก็ยังคงมีอยู่และฝังแน่นอยู่ภายใน นอกจากนั้นศาลพระภูมิที่ไม่เคยปรากฏเมื่อครั้งบรรพบุรุษแต่ปัจจุบันก็เริ่มมีอยู่บริเวณหน้าเรือน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ยังคงบ่งบอกถึงวิถีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนในทะเลน้อยยังให้ความสำคัญ แตกต่างออกไปจากความเชื่อการตั้งเรือน ที่ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความจำเป็นมากกว่าการคำนึงถึงคติความเชื่อในบริบทแวดล้อมธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากผลการศึกษาพบว่า ด้วยข้อจำกัดของพื้นที่ที่อัดแน่นไปด้วยกลุ่มเรือนก็เป็นปัจจัยบีบบังคับการวางผังเรือนที่ให้ความสำคัญกับเส้นทางเดินสัญจรมากกว่าแบบแผนการวางเรือน “ตามตะวัน” หรือเรียกตามภาษาถิ่นได้ว่า “ลอยหัว” ในแนวของทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก เจกเชนอดีตที่เคยเป็นมา

ประเด็นที่ห้า การมุ่งเน้นพัฒนาของหน่วยงานภาครัฐ โดยขาดรายละเอียดเนื้อหาที่ตกลงลืมนำไป เหมือนการต่อกรกับสิ่งที่มองไม่เห็น ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความยากลำบากยิ่ง จึงจำเป็นต้องได้รับการบูรณาการพัฒนาจากสิ่งที่มองไม่เห็นให้ปรากฏออกมาเป็นตัวตนเป็นภาพให้ฉายออกมาทั้งในแง่บวก/ลบ และช่วงน้ำหนัก ถึงผลกระทบที่ได้จากการพัฒนาระบบเส้นทางการสัญจร ก็เพื่อให้ชาวบ้านได้รับความสะดวกและได้รับความขัดแย้งในการบริการด้านสาธารณูปการต่าง ๆ ของสังคม แต่ทำให้เกิดการลบเลือนภาพลักษณ์ของโครงสร้างความสัมพันธ์เดิมของระบบนิเวศชุมชนน้ำ ทั้งทางกายภาพและทางวัฒนธรรมการอยู่อาศัย (วันดี พินิจวรสิน, 2549) ถูกลบเลือนคุณค่าและภาพลักษณ์ชาวทะเลน้อย ซึ่งเคยอยู่กับธรรมชาติและระบบนิเวศ ที่ต่อไปจะนึกภาพไม่ออกมองภาพไม่เห็นชาวทะเลน้อยแท้จริงอยู่กันอย่างไร

และประเด็นสุดท้าย สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นบนรากฐานสภาวะแวดล้อมสรรค์สร้าง ที่ให้ความสำคัญในเรื่องของธรรมชาติและ การตีความของเนื้อหาให้กระจายออกมาภายใต้บริบทแวดล้อมธรรมชาติที่ช่วยกันขบคิดและขัดเกลาออกมาให้อยู่ในสภาวะที่สบายตามบทวิถีธรรมชาติจากเนื้อแท้ของวัสดุ ระบบระบายอากาศ การถ่ายเทความร้อน การปรับตัวบนพื้นฐานวัฒนธรรมร่วมในบทวิถีชาวบ้านอย่างใส่ใจกับการอาศัยอยู่ (Steward, 1955) มิฉะนั้น “เรือนพื้นถิ่นทะเลน้อย” ที่ปรับตัวและเปลี่ยนถ่ายจะเป็นปัญหาการกลายรูปหรือจะสอดคล้องกับเรือนพื้นถิ่นทะเลน้อยที่เคยเป็น (รูปที่ 14)

			
ก่อน130	130	100	50
เรือนเครื่องผูกลาดต่ำ วัสดุจากธรรมชาติมาผูก ประกอบเรือนเป็นรูปแบบ เฉพาะของเรือนที่สัมพันธ์ กับน้ำระบบนิเวศ บริบท แวดล้อมธรรมชาติวิถีชีวิต	เรือนจั่ว เรือนเครื่องสับยกพื้นใต้ถุน สำหรับนั่งเล่นสานเสื่อกระจูด จอดเรือในฤดูแล้ง หนีน้ำท่วม ในฤดูน้ำหลาก มีชานสำหรับ เป็นท่าจอดเทียบเรือประมง	เรือนปั้นหยา หลังคาชายคาป้องกันลม แดดฝนที่กระจายรอบทิศทาง การสร้างถนนทำให้น้ำท่วมขัง มีสะพานไม้ ฉางข้าว ทุกอย่าง ถูกนำมาไว้บนเรือน ชานหน้า กลายเป็นทุกอย่างของเรือน	เรือนหลังคาจั่ว ปัญหาน้ำฝนรั่วไหลเข้าสู่เรือน กระเบื้องซีเมนต์เริ่มมีบทบาท ส่งผลรูปแบบเรือนปรับเปลี่ยน เป็นหลังคาจั่วลาดต่ำปกคลุม พื้นที่เรือน ใต้ถุนไม่ได้ใช้ต่อไป

รูปที่ 14 แสดงการปรับตัวการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเรือนพื้นถิ่นหมู่บ้านทะเลน้อย
ที่มา: ผู้วิจัย (2560)

บทสรุปจากการค้นหาปรากฏการณ์ การปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นถิ่นทะเลน้อย ก่อให้เกิดคำถามเป็นบทเรียนสอนใจให้กับเรา ๆ ท่าน ๆ และทั่วทุกคนที่จะตามมา ถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ “เกิดขึ้น” หรือ “เคยเกิด” หรือ “เกิดขึ้นแล้ว” กับหลายที่หลายแห่งจะซ้ำซากอีกหรืออย่างไร ก็ตามแต่ ท่ามกลางความเชื่อวาทกรรมของกระแสสังคมนี้ให้ลองทบทวนพิจารณาถึงทิศทางในอนาคตของเรือนพื้นถิ่นทะเลน้อยจะมีทางออกกับปรากฏการณ์นี้อย่างไร หรือจะเป็น “สิ่งต่อท้าย” กับ “สิ่งที่เกิด” และ “สิ่งที่เป็น” ไม่สิ้นสุดกระนั้นเถา

เอกสารอ้างอิง

- เกรียงไกร เกิดศิริ. (2557). องค์รวมภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่อยู่อาศัยในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา. วารสารหน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย. 11 (26), 176-213.
- ชนัญ วงษ์วิภาค. (2532). นิเวศวิทยวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. (2547). ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พีระเดช จักรพันธุ์ และคณะ. (2553). สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในภูมิปัญญาชาวบ้านสู่งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น. กรุงเทพฯ: บริษัท พลัสเพรส จำกัด.
- ยศ สันตสมบัติ. (2540). มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์.
- รัชฎา รัตนบุญฤทธิกร. (2546). การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทะเลน้อยจังหวัดพัทลุง. (วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- วันดี พินิจวรสิน. (2549). เอกสารประกอบการอบรมการวิจัยและปฏิบัติการภาคบรรยาย ชีวกลางสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง: การพัฒนาชุมชนชนบท ภาพลักษณ์ชุมชนน้ำที่กำลังจางหาย. กรุงเทพฯ: สาขาสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2552). เรือนไทย บ้านไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- อมฤต หมวดทอง. (2557). เรือนพื้นถิ่นในระบบนิเวศสามน้ำลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ในเขตจังหวัดพัทลุงและนครศรีธรรมราช. วารสารหน้าจั่ว. 10 (28), 163-180.
- อรศิริ ปาณินท์. (2553). ปัญญาสร้างสรรค์ในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น. กรุงเทพฯ: บริษัท พลัสเพรส จำกัด.
- อิสรัช บวรณะอรจรณ์. (2557). พัฒนาการของรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในเขตจังหวัดพัทลุง. วารสารหน้าจั่ว. 10 (28), 181-218.
- Norberg-Schulz, C. (1985). **The Concept of Dwelling: On the Way to Figurative Architecture**. New York: Rizzoli International Publication.
- Steward, J. H. (1955). **Theory of Culture Change: The Methodology of Multi Linear Evolution**. Urbana: University of Illinois Press.